

FELHÍVÁS

ERDÉLY: TÁJ – KÉP

tudományos konferencia
a Váci Értéktár Hincz Gyula: Erdély című kiállítása alkalmából

Észak-Erdély Magyarországhoz történt visszacsatolását követően Hóman Bálint vallás- és oktatásügyi miniszter kezdeményezésére jött létre 1941-ben a székelyföldi ösztöndíj, amelynek keretében 1941 és 1943 között képzőművészek kaptak lehetőséget, hogy a Székelyföldön alkossanak. Az ösztöndíj művészeti programja kifejezetten a székelyföldi táj és az ott élő emberek bemutatását tűzte ki célul. Az ösztöndíjasok válogatott képeit 1943-ban először a Szépművészeti Múzeumban, majd 1944 elején Kolozsváron mutatták be, s ezt követően a kiállítás Székelyföldre érkezett volna. A tervek megvalósítását a német megszállás akadályozta meg.

A székelyföldi ösztöndíjasok között volt Hincz Gyula (1904-1986) grafikus és festőművész, akinek hagyatékát a Váci Értéktár Közérdekű Muzeális Gyűjtemény gondozza. A 2012/13-as *Hincz Gyula: Erdély* című tárlat a művész életművét feldolgozó kiállítás-sorozatunk részeként a székelyföldi képeket mutatja be. A kiállításhoz kapcsolódóan szervezett tudományos konferencia célja, hogy a székelyföldi ösztöndíj tágabb kontextusának elemzése révén a Magyarország és Erdély közötti kapcsolatok 20. századi történetének és azok jelenkori tanulságainak jobb megértését szolgálja.

A konferencia időpontja: 2012. szeptember 27-28.

A konferencia helyszíne: Váci Értéktár, Pannonia ház (2600 Vác, Köztársaság út 19.)

A konferenciára valamennyi társadalomtudományi diszciplína (művészettörténet, irodalomtörténet, társadalom- és politikatörténet, néprajz stb.) képviselőinek jelentkezését örömmel fogadjuk, amennyiben kutatásaik kapcsolódnak a meghirdetett témákhoz. Jelentkezni a mellékelt jelentkezési lap kitöltésével lehet, amely tartalmazza a tervezett előadás rezüméjét. A konferencia végleges programját a jelentkezések alapján állítjuk össze, az előadások szerkesztett változatát tanulmánykötetben tervezzük megjelentetni.

Jelentkezési határidő: 2012. június 4.

A jelentkezési lapot Mészáros Balázs igazgatónak címezve postán a Váci Értéktár, 2600 Vác, Köztársaság út 19. címre kérjük feladni vagy emailen (aláírva, szkennelve és pdf formátumban) az info@ertektar.vac.hu címre kérjük eljuttatni. További információ a meszaros.balazs@ertektar.vac emailcímen, illetve a + 36 30 385 0115-ös telefonszámon kérhető.

Vác, 2012. március 19.

Mészáros Balázs sk.
igazgató
Váci Értéktár

AZ ERDÉLY: TÁJ – KÉP KONFERENCIA TÉMÁI

A Hincz Gyula: Erdély című kiállításon bemutatott alkotások az 1940-es évek első felében a székelyföldi ösztöndíj nyújtotta keretek között készültek. Az ösztöndíj elsősorban anyaországi művészeknek (Hincz mellett Klie Zoltán, Koffán Károly, Mezey Artúr stb.) biztosított lehetőséget, hogy a visszacsatolt Észak-Erdélyben alkossanak. A feladat – egy magyarországi születésű, Magyarországon élt alkotó esetében – specifikus és kicsit egzotikus, ráadásul számos ismert és kevésbé ismert korabeli politikai, társadalmi, kulturális folyamat és törekvés metszéspontján helyezkedik el.

Kiindulópontunk szerint a székelyföldi ösztöndíj az Észak-Erdély reintegrációjára irányuló politikai törekvések részét képezte, ami a műalkotásokat szükségszerűen szélesebb kontextusba helyezi. A konferencia célja tehát, hogy a korszak képzőművészeti irányzatait, az erdélyi és anyaországi törekvéseket, azok jellegzetességeit számba véve bemutassa az alkotások születésének művészeti kontextusát, ugyanakkor emellett és ezzel szoros összefüggésben kísérletet tegyen azok történeti elhelyezésére is, vagyis annak a politikai közegnek az értelmezésére, amelyben az alkotások megszülettek. Az állami ösztönzés, a korszak tágabb értelemben vett Erdély szemlélete, a reintegrációs törekvések fontossága a kormányzat és más politikai szereplők számára, a művek keletkezésének olyan összefüggésrendszerét jelentik, amelyben azok – függetlenül alkotóik szándékaitól – új jelentést nyernek. Erdély ismételt birtokba vételének, a Trianonban szétszakított magyarság újraegyesülésének a jelentésével is felruházhatók, s mint ilyenek a nemzet(újra)építés eszközeként jelennek meg. A témafelvetések a művészeti törekvéseket tehát olyan kontextusba helyezik, amely képes megmutatni politikai, társadalmi, szimbolikus funkciójukat is, s egyúttal lehetővé teszi, hogy az 1940-es évek első felének művészetét is új szemszögből lássuk. Célunk nem a különböző megközelítések fölé- vagy alárendelése, hanem annak érzékeltetése, hogy ezek szorosan összetartoznak, és egymás mélyebb megértését is elősegítik.

A konferencia súlypontja történeti, ezen belül azonban a változatos tematika sokféle megközelítésre nyílik mód. A probléma szerteágazó jellege lehetőséget kínál arra, hogy különböző történeti diszciplínák és módszertani megközelítések képviselői folytassanak termékeny eszmecserét. A témajavaslatok arra ösztönzik a lehetséges résztvevőket, hogy a kérdéskör minél több összetevőjét mutassák be, minél több szemszögből.

1. téma: Nemzeti táj, nemzeti karakter, Erdély

A képzőművészeti kiállításból adódóan a kérdéskör megközelítésének leginkább kézenfekvő módja a nemzeti táj problémája. Terület és nemzet azonosítása hagyományos eleme a nemzeti közösség meghatározásának, sokszor még a diaszpóra nemzetek is szoros kötődést alakítanak ki egy meghatározott területtel. Nemzet és terület megfelelése azonban igen ritka eset, nem is szólva arról, hogy a nemzet imaginárius közösség is, ami a politikai keretek kínálta kapcsolattól függetlenül is lehetővé teszi táj és nemzet azonosítását. Ráadásul a 19. században kezdődő közép- és kelet-európai nemzetépítések első és második fázisukban értelmiségi csoportokhoz kapcsolódtak, akik gyakran valós politikai hatalom és

politika keretek nélkül kapcsolták imaginárius nemzeteiket egy-egy vidékhez. Terület és nemzet, nemet és táj gyakran – de nem mindig – ilyen módon, kívülről kapcsolódtak össze, elsősorban a nemzeti történelemből és történeti mítoszokból levezetve egy-egy etnikum jogosnak vélt területi igényeit.

A nemzeti táj fogalmának csak egyik vetülete a politikai keretek megfeleltetése a nemzet által lakott vagy igényelt területtel. A nemzeti táj fogalma több, mint politikai igénybejelentés. A 18. századtól divatos nemzetkarakterológiától nem függetlenül az egyes nyelvi és etnikai csoportok jellegzetesnek tartott tulajdonságait ésszerűnek tűnt az általuk lakott terület jellegzetességeiből levezetni, ezzel nemzet és terület újabb – metafizikus jegyeket mutató – kapcsolatát létre hozva. Ez a felfogás a két világháború közt egyaránt része lehetett tudományos igényű elméleteknek (pl. Teleki Pál földrajza) és filozófiai, metafizikai téziseknek (pl. Lucian Blaga a mioritikus térről). A nemzeti táj ebben az értelmezésben lakóival – egy nemzettel – szerves egységbe fonódik, egymást kölcsönösen meghatározzák.

A nemzet – és vele a nemzet világának – középpontja nem szükségszerűen statikus, a meghatározó nemzeti táj vándorolhat, például az Alföldről Erdély hegyei közé és vissza. Sőt, az is elképzelhető, hogy egy időben többféle vidék minősüljön nemzeti tájnak. Erdély estében a nemzeti táj képzetének megerősödését segítette fizikai és szimbolikus távolsága az ország középpontjától, ez a távolság szükségképpen együtt járt az Erdély-képzetek mitologikussá válásával. Az utazók által rendszeresen regisztrált különbségek (nyelvjárás, szokások, ruházat stb.) egy mitizált képzetrend révén illeszkedhettek a nemzet egészéről kialakított képbe. A modernizálódó központi területek felől nézve elmaradott Erdély a régi szokások és erények, a romlatlan magyarság – vagyis az autenticitás – letéteményeseként jelenhetett meg. Innen nézve az erdélyi tulajdonságok elismertetése nemzeti tulajdonságként magának a nemzetnek a meghatározásáról is szólt. Ez a dinamikus folyamat nem volt egyedi, más vidékek képviselői is hasonló igényekkel létek fel, olykor meglepő mentális térképeket is létre hozva. Ezzel együtt Erdély a 20. századi magyar mentális térképen elsősorban távoli, hegyes, mitikus táj volt, melynek lakói máshol már elveszett nemzeti jegyeket őriznek.

A témához olyan előadásokat várunk, amelyek a nemzeti táj reprezentációja, valamint a nemzeti karakter és a tér összefüggéseit járják körül specifikusan Erdély esetében.

Irodalom:

Albert Réka: Tájak és nemzetek. Kísérlet a nemzeti táj fogalmának antropológiai megközelítésére. MTA Politikatudományi Intézet, Budapest 1997.

Albert Réka: Egy életre kelt nemzeti sztereotípiá emlékezete. In Czoch Gábor-Fedinec Csilla: Az emlékezet konstrukciói. Példák a 19-20. századi magyar és közép-európai történelemből. Teleki László Alapítvány, Budapest 2006. 123-141.

Egry Gábor: Erdély-képek és mítoszok: Romsics Ignác (szerk.): A magyar jobboldali hagyomány. Osiris, Budapest 2009. 506-533.

Gyáni Gábor: A tér nemzetesítése: elsajátítás és kisajátítás: Uó: Az elveszithető múlt. A tapasztalat mint emlékezet és történelem. Nyitott könyvműhely, Budapest 2010, 237-265.

Király Erzsébet - Róka Enikő - Veszprémi Nóra (szerk.) .XIX. Nemzet és művészet : kép és önkép. Kiállítási katalógus. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest 2010.

Révész Emese: A népeletkép szerepe a nemzeti jellem kidolgozásában: Ars Hungarica 2004. 2. 294-297.

T. Szabó Levente: A tér képei: tér, irodalom, társadalom. KOMP-PRESS – Korunk, Kolozsvár 2008.

Zombory Máté: Az emlékezet térképei. Magyarország és a nemzeti azonosság 1989 után. L'Harmattan, Budapest, 2011. 1-3. fejezet, 5. fejezet.

2. téma: Nemzeti egység – Magyarország Erdélyben

A nemzet politikai egységének megteremtése a 19. századi nacionalizmusok legfőbb törekvése volt. Míg Közép-Európa nemzeteinek többsége esetében ezek a célkitűzések a 20. század elején megvalósultak, a magyarságnak ugyanekkor a nemzeti politikai egység megszűnésének problémájával kellett szembenéznie. A Trianon utáni politika és a társadalom számára a legnagyobb kihívást az jelentette – és Erdély esetében ez különös hangsúlyt kapott –, hogyan őrizhetők meg magyarnak a határon kívülre került magyarok. A korabeli politikusokat és közéleti szereplőket nem egyszerűen az asszimiláció problémája foglalkoztatta. Aggodalmaik tárgya részben az volt, hogy az erdélyi magyarok egyre inkább eltávolodnak a magyarországiaktól. Ezt támasztották alá szemükben a társadalmi változások (a középosztály státuszvesztése), a növekvő fizikai és társadalmi távolság, a változó értékrend és kultúra (pl. az olvasási szokások), a formálódó kisebbségi önszemlélet és ennek hangsúlyos eltávolodása a magyarországi viszonyoktól és az ezeken alapuló külön erdélyi identitáspolitikai törekvések.

A veszélyesnek látott folyamatok ellensúlyozására már a 2. bécsi döntés előtt is számtalan kísérlet született pénzügyi támogatásoktól intézményépítési próbálkozásokig. 1940 kihívása ennek ellenére megmaradt: miként tudnák egységbe szervezni az erdélyi és magyarországi magyarságot? Ennek csak egyik eleme lehetett az államszervezet kiterjesztése és kiépítése, ami maga sem sikerült konfliktusoktól mentesen. Legalább ilyen lényeges volt, miként lehet az erdélyi, illetve az erdélyi magyar társadalmat megszervezni, mit kínálhat ehhez a nemzetállam és milyen szerepet kaphat az önszerveződés.

A közösség kiterjesztésén, birtokbavételén és a regionális nemzeti önszerveződés stratégiáin és formáin túl a fizikai és a szimbolikus tér elfoglalása, az idegen nemzetek kiszorítása is napirendre került. Ennek mechanizmusai sem korlátozódtak az államszervezetre. A kultúra, a közművelődés, a tudomány mind szerepet kapott a magyar Erdély helyreállításában. A folyamat során Erdélyben nem csak az anyaországi adminisztrációval szembesülhettek, hanem egy sor más intézménnyel is. A visszatérő egyetem és közművelődési tevékenysége, az Erdélyi Tudományos Intézet kutatásai és kiadványai, az átalakuló színházi repertoár, a változó moziműsor, a könyvhét rendezvényei, írók felolvasóútjai vagy a székelyföldi

ösztöndíj és az ahhoz kapcsolódóan rendezett kiállítások mind-mind a nemzet kulturális egységesítését szolgálták.

A téma kapcsán olyan előadásokat várunk, melyek az 1940 és 1944 közt Erdélyben zajló egységesítés, nemzetépítés jelenségeivel foglalkoznak. Fontosnak tartjuk az erdélyiek és magyarországiak érintkezésének, az intézményes egységesítés és a létező vagy létre jövő erdélyi intézmények viszonyának, az anyaországból érkezők fogadtatásának kérdését különös tekintettel a tudományos és művészeti életre.

Irodalom:

Ablonczy Balázs: A visszatért Erdély 1940-1944. Jaffa Kiadó, Budapest 2011.

Banner Zoltán: Erdélyi magyar művészet a XX. században. Képzőművészeti Kiadó, Budapest, 1990.

Bárdi Nándor: A múlt, mint tapasztalat: kisebbségből többségbe került erdélyi magyar politika szemléletváltása, 1940-1944: Czoch Gábor – Fedinec Csilla (szerk.) Az emlékezet konstrukciói. Példák a 19-20. századi magyar és közép-európai történelemből. Teleki László Alapítvány, Budapest 2006. 237-292.

Egry Gábor: Az erdélyiség „színeváltozása.” Kísérlet az Erdélyi Párt identitásának és identitáspolitikájának elemzésére 1940 -1944. Budapest 2008.

Hámori Péter: Magyar társadalomszervezési kísérletek Észak-Erdélyben 1938-1944. Korall 18 (2004), 65-97.

Hámori Péter: Határváltás és emlékezet szatmári és máramarosi interjúk alapján. Czoch Gábor – Fedinec Csilla (szerk.) Az emlékezet konstrukciói. Példák a 19-20. századi magyar és közép-európai történelemből. Teleki László Alapítvány, Budapest 2006., 209-218.

Murádin Jenő: Kolozsvár képzőművészete, ARTprinter Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy, 2012.

Oláh Sándor: Kivizsgálás. Pro Print Kiadó, Csíkszereda, 2008. 1. fej.

Szűcs György (szerk.): Elfeledett évtized: a 40-es évek. Kiállítási katalógus. Ernst Múzeum, Budapest, 2002.

Vallasek Júlia: Az újraolvasás kora. Bárdi Nándor (szerk.): Észak-Erdély 1940-1944. Limes 2006/2. 93-106..

3. téma: Nemzeti egység – Erdély Magyarországon

Erdély évszázadok óta sajátos és kiemelt helyet foglal el a magyarországi közgondolkodásban, s ez az 1940-1944 közti magyar törekvésekre is rányomta a bélyegét. A visszatért Erdélyben követett politikai, társadalmi és kulturális törekvések szempontjából különösen tanulságos az 1920 és 1944 közötti Erdély-reprezentációk kutatása.

A magyarországi és erdélyi társadalom trianon utáni egységének megőrzését célozta, hogy a kisebbségbe szorult közösség vezetői – nem utolsó sorban a művészeti élet képviselői –, a kisebbségi életben fontosnak ítélt szerepet betöltők (tanítók, szociális munkások, stb.) lehetőséget kaptak magyarországi kapcsolatok kiépítésére, Magyarország megismerésére. A kapcsolatrendszer a középosztály- és elitépítést is szolgálta, s különösen fontosnak tartották ezt a már Romániában szocializálódott új generáció esetében. Törekedtek arra is, hogy a magyarországi elit (pl. József királyi herceg, Ravasz László, Tasnádi Nagy András, stb.) és az erdélyi magyarság jövőendő vezetői személyesen is megismerkedhessenek. Az új generáció számára a kormányzat kiterjedt ösztöndíjprogramot, oktatási- és szálláselehetőséget biztosított, továbbá szervezett megjelenési lehetőséget a tudományos és kulturális életben. Akár olyan formában, mint a Nemzeti Szalonban 1939-ben rendezett Erdélyi Kiállítás. Ezek az intézmények 1940 után is tovább működtek, számos művészeti ösztöndíjast is fogadva (Nónay Pál, Kádár Tibor, Verestóy Árpád, Olajos István, korábban Szervátiusz Jenő, Buday György, Zsögödi Nagy Imre.). A művészek mindenek előtt a kultúra intézményes kereteiben mozogtak, s lehetőséget kaptak az új fórumokon (rádió) történő megjelenésre is. A speciálisan erdélyinek látott és gyakran Erdély reprezentációjaként értelmezett irodalmi művek önmagukban, szerzőik jelenléte nélkül is alakították a magyar Erdély képzetét. A film, a színház, a filmhíradó, a rádió, a fotó, a divat, az irodalom és a művészet vagy nem utolsó sorban a turizmus egyaránt lehetőséget kínált Erdély és az erdélyiek magyarországi megjelenésére. Ugyanakkor kimondatlanul is rögzített és közvetített bizonyos – akár egymással versengő – elvárásokat arra vonatkozóan, hogy mi erdélyi és így mitől fogadható el valaki erdélyinek.

A téma kapcsán olyan előadásokat várunk, melyek Erdély két világháború közötti (1944-ig) magyarországi képét és reprezentációit, az „erdélyiség” tartalmát és jelentését mutatják be, továbbá azt, miként kapcsolódnak ezek a 2. bécsi döntés utáni időszak törekvéseihez.

Irodalom:

Ablonczy Balázs: Védkunyhó. Turizmusfejlesztés és nemzetépítés Észak-Erdélyben 1940 és 1944 között. Történelmi Szemle 2008/4., 507-533.

Egry Gábor: Erdély-képek és mítoszok: Romsics Ignác (szerk.): A magyar jobboldali hagyomány. Osiris, Budapest 2009, 506-533.

Bárdi Nándor: A Keleti Akció. A romániai magyar intézmények anyaországi támogatása az 1920-as években I. rész: Regió, 1995/3. 89-134; II. rész: Regió, 1995/4. 3-28.

Feischmidt Margit: The Hungarian Transylvania: symbolic reconstruction of lost territories, Hungarian Studies, 2008./1-2., 119-133.

Frisnyák Zsuzsa: Az “Erdély-üzlet” működése Magyarországon. Az Erdélyi Szépművés Céh. Századok, 1992/2. 173-201.

Hatos Pál: “Mikor Magyarország Erdély volt”. Ravasz László erdélyiségének rétegei. Kommentár, 2011/4. 34-56.

Larry Wolff: Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment. Stanford University Press, Stanford 1994.

Larry Wolff: The Idea of Galicia. History and Phantasy in Habsburg Political Culture. Stanford University Press, Stanford 2010.

4. téma: Székelyföld – belső perifériák és végvárak

Erdély mint nemzeti táj képzete és reprezentációi egyáltalán nem voltak egyneműek. A régió kisebb tájai közül nem egy már a 19. században külön autentikus nemzeti tájként jelent meg, egyúttal azonban Erdélyt is képviselve, például Kalotaszeg. Székelyföld sokáig kézzel fogható különállása is segített benne, hogy az Erdély képzeteiken belül vagy éppen azok helyét átvéve, Erdélyt valójában a Székelyfölddel helyettesítve, kialakuljon Székelyföld mint autentikus nemzeti táj képzete, ide értve annak lakóit is. Ez persze nem volt független a térség periférikus helyzetétől sem. Így aztán a nemzeti képzeletben egyre nagyobb szerepet kapó Székelyföld egyúttal a leginkább elmaradott magyar vidékek közé tartozott.

1940 után az elmaradottságból fakadó modernizációs igény és a vidék nemzeti jelentősége összefonódott. A Székelyföld és a székelyek felemelése nemzeti küldetéssé vált, s ezen belül kiemelt szerepet kapott a vidék megnyitása a külvilág felé. A Székelyföldet eszerint azért kellett felemelni, mert lakói a magyarság legjelentősebb demográfiai tartalékát jelentették, lakói még őrizték a régi szokásokat és etnikai tisztaságukat. Ugyanakkor azzal is szembe kellett nézni, miként őrizhető meg a táj és lakói nemzeti autenticitása a remélt modernizáció keretei között. A kérdésre adható lehetséges válaszok egyike a székely stílusban felépíteni tervezett erőmű esete.

A Székelyföld különlegessége széles körben rányomta bélyegét a közbeszédre, egyúttal kiváló lehetőséget nyújtott a vidék pozicionálására, például a népies háziipar iránti kereslet kapcsán. A szimbolikus hierarchiák átfordítása (a periféria központba helyezése a nemzeti lényeg utolsó bástyájaként), esetleg kiegészülve a modernizációs úttörő szerep hangsúlyozásával az erőforrásokért és befolyásért folytatott küzdelem hatékony eszköze lehetett. A Székelyföld megismerése, valamint a székely táj és világ megismertetése a külvilággal ilyen módon vált a nemzeti egybeszervesülés lényeges elemévé.

A témához olyan előadásokat várunk, melyek a székelyföldi modernizációs programok és a nemzetépítés kapcsolatát tárják fel 1940 és 1944 között, akár lokális esettanulmányok segítségével, s ennek kapcsán bemutatják a vidék helyét a nemzeti képzeletben, a “székely” fogalmát, képzetét.

Irodalom:

Miroslav Hroch: Regional Memory: Reflections on the Role of History in (Re)constructing Regional Identity. In *Frontiers, regions and identities in Europe* / edited by Steven G. Ellis and Rainard Eßer with Jean-François Berdah and Miloš Řezník. Plus-Pisa University Press, Pisa 2009. 1-14.
<http://www.cliohres.net/books4/5/01.pdf>

Romsics Gergely: Nép, nemzet, birodalom. A Habsburg Birodalom emlékezete a német, osztrák és magyar történetpolitikai gondolkodásában, 1918-1941. Új Mandátum, Budapest 2010.

Hermann Gusztáv Mihály: A csíki krónika és a székely virtuális múlt. In Czoch Gábor – Fedinec Csilla (szerk.) *Az emlékezet konstrukciói. Példák a 19-20. századi magyar és közép-európai történelemből.* Teleki László Alapítvány, Budapest 2006, 219-236.

Oláh Sándor: Modernizációs törekvések a Székelyföldön. In Fedinec Csilla (szerk.): *Nemzet a társadalomban.* TLA, Budapest 2004. 133-150.

Uő.: Földhasználat és nemzeti bűn. Bárdi Nándor (szerk.): *Észak-Erdély 1940-1944.* Limes 2006/2. 107-118.

Bárdi Nándor: A múlt, mint tapasztalat: kisebbségből többségbe került erdélyi magyar politika szemléletváltása, 1940-1944: Czoch Gábor – Fedinec Csilla (szerk.) *Az emlékezet konstrukciói. Példák a 19-20. századi magyar és közép-európai történelemből.* Teleki László Alapítvány, Budapest 2006, 237-292.

Tóth-Bartos András: Háromszék vármegye gazdaságának fejlesztésére tett próbálkozások 1940-1944 között. In Bárdi Nándor (szerk.): *Észak-Erdély 1940-1944.* Limes 2006/2. 107-118.